

¹ Барсуков М.И. Красный Крест и Красный Полу-месяц СССР. Исторический очерк. – М.:Медгиз, 1955. – С.27.

² Литовченко Т.А. Військово-оборонна діяльність українського товариства Червоного Хреста у 1918 – 1939 рр. / Дис... к.і.н.: 20.02.22. – Військова історія. – К., 2006. – С.48.

³ Там само. – С. 48.

⁴ Там само. – С. 61-62.

⁵ Богоцкий С.У. Международный обзор Красного Креста за 1924 год // Вестник Российского общества Красного Креста. – 1924. – № 61. – С.16.

⁶ Кульчицкий С.В., Мовчан О.М. Иноземна допомога голодуючим України 1921-1923 рр. // Політика і час. – 2000. – № 9-10. – С. 64.

⁷ Устав Украинского Общества Красного Креста за январь 1922 года. – Харьков: ГУ УОКК, 1924. – С.4.

⁸ Литовченко Т.А. Військово-оборонна діяльність українського товариства Червоного Хреста у 1918 – 1939 рр. / Дис... к.і.н.: 20.02.22. – Військова історія. – К., 2006. – С. 65-66.

⁹ Там само. – С.67-68.

Ольга Щербакова
(Николаев)

**Деятельность Украинского Общества
Красного Креста на Николаевщине в 1920-х годах**

В статье автор рассматривает проблему деятельности международных организаций в указанный период, освещает основные направления работы организации, условия ее функционирования и сотрудничество с советской властью.

Ключевые слова: голодомор, помощь, международная организация, УТЧХ.

Olga Shcherbakova
(Mykolaiv)

**The Activity of the Ukrainian Society
of the Red Cross in 1920s.**

In the author contemplates a problem of activity of the international organisations during noted period. To open the basic directions of work of the organisation, a condition of its functioning and cooperation with the Soviet power.

Keywords: hunger, the help, the international organisation, the Red Cross.

УДК 94(477.43)

Світлана Маркова
(Хмельницький)

**ЖІНОЧИЙ ПРОВЛАДНИЙ РУХ
В УКРАЇНСЬКОМУ ПОРЕВОЛЮЦІЙНОМУ
СЕЛІ: ЦІЛІ ТА НАСЛІДКИ ВПРОВАДЖЕННЯ
(20–30-ті рр. ХХ ст.)**

Досліджено заходи більшовицької партії щодо організації та постановки під партійний контроль жіночого пореволюційного селянського громадсько-

політичного руху. Проаналізовано ідеологічні засади цього руху, визначено цілі та наслідки впровадження. Виявлено механізми залучення жіноцтва до державного будівництва та процесів розширення соціальної бази радянської влади.

Ключові слова: жіночий рух, влада, соціалізація жінок, гендер.

Демократизація українського суспільства і поглиблення інтеграції країни в європейське та світове співтовариство вимагає від вітчизняного соціуму переосмислення ролі жінок в сучасних громадсько-політичних процесах. З огляду на це вкрай важливим видається аналіз вітчизняного досвіду організованого залучення жінок до політичної сфери, який набув обертів майже відразу після перемоги більшовиків у Жовтневій революції та громадянській війні. Саме в цей період в умовах жорсткої соціально-класової боротьби жіноча тема була активно використана владою як фактор легітимізації правлячого режиму.

Деякі аспекти даної проблеми у своїх наукових працях досліджували Т.Арзуманова, Н.Бондаренко, В.Гайденко, Н.Гогохія, Г.Журбелюк, Б.Кравченко, С.Кульчицький, Т.Марусик, І.Романюк, М.Семенкова, О.Стасюк, Н.Шевченко та інші, проте комплексної праці із зазначеної теми в українській історіографії поки не з'явилося.

Завдання статті – дослідити заходи більшовицької партії щодо організації та постановки під партійний контроль жіночого пореволюційного, зокрема селянського громадсько-політичного руху; виявити механізми залучення жіноцтва до державного будівництва та процесів розширення соціальної бази радянської влади; проаналізувати масштаби та наслідки цієї кампанії в 20-30-ті роки ХХ століття.

Для написання статті використовувались наступні методи: системний та порівняльний аналіз наукової літератури, хронологічний, статистичний, кореляційний аналіз.

Жовтнева революція 1917 року і перемога більшовиків у громадянській війні призвела до радикальної зміни орієнтирів суспільного життя та соціальної структури колишньої Російської імперії. Прискорена економічна модернізація суспільства (індустріалізація, колективізація, урбанізація і т.д.) створювала певні умови та потребувала відповідних кроків модернізації соціальних відносин, притаманних традиційному селянському суспільству. Значну роль у цій модернізації було відведено жіноцтву, яке розглядалося як потужний невикористаний резерв трудової сили та, за певних обставин, прихильник авангарду суспільних змін – більшовицькому режиму. Відтак завдання із перетворення жіноцтва в організовану та керовану соціальну реальність стало розглядатися керівниками радянської держави як один з пріоритетів державної політики.

Як слушно зауважує Н.Гогохія, «в очах жінок, що до революції мали обмежені громадянські права, емансипаційні зрушення практично сакралізували нову владу, що надала їм нечувані до того можливості... Проте у 1930-х рр. почалося залучення радянською державою жінок до праці ще більш «дикой», обтяжливої і нежіночої. Оскільки потреба в жіночих руках з'явилася в умовах відсутності часу і коштів на адаптацію традиційно чоловічих робочих місць під фізіологічні та психологічні особливості жінок, саме в цей час з'являються жінки-вантажниці, відкатниці у шахтах тощо¹.

Вже на початку 20-х рр. радянська влада запропонувала власний соціально-рольовий образ жінки. Передусім, це торкалося виборчих прав. Жінки нової більшовицької держави отримали повноту формально-юридичних прав і свобод відповідно до Конституції 1918 р. Українські радянські конституції 1919 та 1929 років зрівняли жінок і чоловіків у громадянських та політичних правах². Для порівняння, у США 19 поправка до Конституції щодо заборони обмеження виборчого права для жінок вступила в силу у 1920 р.; у Великобританії у 1928 р. жінкам, котрі досягли 21 року, надавали право брати участь у виборах; у Франції повні виборчі права жінкам було надано у 1944 р.

Подолання неписьменності, т.зв. культурна революція надали жінкам рівні права із чоловіками в отриманні освіти та виборі професій (декрет 1918 р. про сумісне навчання в школах учнів обох статей; декрети 1919 р. про ліквідацію неписьменності серед населення, про організацію робітфаків). Декрети 1919 р. «Про організацію відділів запису актів громадянського стану», «Про цивільний шлюб та про ведення книг запису актів громадянського стану», «Про розлучення» зрівняли жінку і чоловіка у подружньому житті³.

Жінки, котрі мешкали у селі, отримали можливість працювати не лише у колгоспах, а й поза ними: у клубах, хатах-читальнях, медичних пунктах, дошкільних навчальних закладах, школах. Завдяки соціальній мобільності вони потрапляли до нового прошарку – сільської інтелігенції. Збори, наради, пропагандистські лекції робили життя пересічних громадянок більш цікавим, ніж до революції.

Ідеологами пролетарського жіночого руху виступили І.Армад, О.Буланова-Трубнікова, А.Калигіна, О.Коллонтай, А.Махрова, Н.Крупська, О.Пілацька, К.Самойлова. Саме вони пропагували діяльність жіночого руху під керівництвом більшовицької партії, ліквідацію неписьменності серед жіноцтва, залучення жінок до культурно-просвітницької роботи, позбавлення їх від тягара домогострою; розглядали питання гендерної ієрархії та стратифікації суспільства у контексті марксистської філософії; вважали участь жінок у суспільному виробництві необхідним процесом, що відкриває шлях до економічної незалежності.

О.Коллонтай у праці «Соціальні основи жіночого питання» аналізувала роль та місце жінки у пролетарському суспільстві. Їй також належить важлива роль у розробці нового погляду на соціальні відносини між статями на засадах марксистсько-ленінізму⁴. На думку Н.Бондаренко, «О.Коллонтай впритул підійшла до формулювання концепції «гендера». Для неї було беззаперечним те, що безправ'я жінок не витікає з особливостей статі, зовсім не пов'язане з особливими природними властивостями жінки. Поневолення жінки пов'язане з моментом розподілу праці за статтю, коли продуктивна праця припадає на частку чоловіка, а праця підсобна на частку жінки». Це і є однією із основних тез сучасної концепції «гендера» – теза про соціальний характер розподілу праці між статями⁵.

Н.Крупська у брошурі «Жінка-робітниця» репрезентувала не лише власний погляд на «жіночі питання», але й думку В.Леніна, про те, що «завдання пролетаріату повністю співпадають із завданнями жінок-пролетарок». Матеріал щодо виховання дітей та покращення умов праці жінок подається у контексті марксистської теорії. Н.Крупська закликала жінок разом з чоловіками брати активну участь у боротьбі за політичну свободу, «яка тільки й може дати дітям щастя»⁶.

У листопаді 1918 р. за ініціативою І.Армад, О.Колонтай, К.Самойлової було скликано перший Всеросійський з'їзд робітниць і селянок, на якому спробували визначити концептуальні напрямки розвитку жіночого руху та «місце жінки у боротьбі за соціалізм». Восьмий, дев'ятий, одинадцятий, дванадцятий та тринадцятий з'їзди РКП(б) у своїх програмних документах надавали важливого значення «звільненню жінок від тягара домашнього господарства, втягнення їх в усі суспільні сфери нової держави, державному захисту материнства і дитинства, надання неформальної рівності між чоловіками і жінками тощо»⁷.

За ухвалою ЦК РКП(б) у вересні 1919 р. з «метою виховання робітниць і селянок у комуністичному дусі, залучення їх до соціалістичного будівництва» були створені жінвідділи (відділи парткомітетів по роботі серед трудящих жінок)⁸. В кінці 1919 р. в Україні при ЦК КП(б)У створено аналогічний відділ щодо роботи серед жінок. Однією із завідувачів жінвідділом при ЦК КП(б)У була відомий ідеолог соціальної рівності жінок О.Пілацька. Жінок залучали до розробки нових законів, пов'язаних з жіночою працею, сімейно-правовим становищем жінки у суспільстві, до участі у конференціях робітниць і селянок, до проведення мітингів, пропагування спеціальної літератури, видання журналу «Комуністка» тощо.

У своїй промові на XIII з'їзді РКП(б) у 1924 р. Й.Сталін виділив пріоритетні напрямки щодо необхідності залучення жінок до органів місцевої влади: «З огляду на особливу важливість питання про залучення до радянської і партійної роботи

робітниць і селянок не зайвим буде простежити процент участі робітниць і селянок у професійних органах, у Радах, в губернських і повітових комітетах партії. В сільських радах у минулому році жінок було всього близько 1%. В цьому році 2,9%. У волвиконкомах було 0,3% жінок в минулому році, в цьому році 0,5%. В повітових виконкомах в минулому році було близько 2% жінок, а в цьому році трохи більше як 2%... Треба визнати, що половина населення нашого Радянського Союзу – жінки – все ще лишаються осторонь, від великого шляху радянського і партійного будівництва⁹.

Відповідно до постанови ЦК ВКП(б) від 1924 р. «роботою першочергової важливості» вважалася ліквідація неписьменності, особливо серед делегаток-селянок, котрих обрали до сільських органів влади. За даними перепису 1926 р., неписьменних жінок у новоствореній країні залишалося все ще досить багато – 65,5%. У 1927 р. відбувся другий Всесоюзний з'їзд робітниць і селянок, програмні документи якого констатували підвищення соціальної активності жінок у 3-8 разів¹⁰.

Принцип рівності прав жінок і чоловіків було включено до Конституції Української Соціалістичної Радянської республіки 1929 р. Стаття 5 проголошувала забезпечення політичних прав для трудящих мас «без ріжниць статі, віри, раси і національності»¹¹. У Конституції УРСР 1937 р. жінок було виділено як окремих суб'єкт права.

На об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) у 1933 р. Й. Сталін закликає до продовження соціалізації жінок, особливо звертаючи увагу на сільське жіноцтво. «Жіноче питання в колгоспах – велике питання. Я знаю, що багато хто з вас недооцінює жінок і навіть глузує з них... Жінки в колгоспах велика сила... Тільки в колгоспі мають жінки можливість стати на рівну ногу з чоловіком. Без колгоспів – нерівність, у колгоспах – рівність прав. Хай пам'ятають про це товаришки колгоспниці і хай вони бережуть колгоспний лад, як зіницю ока»¹².

На кінець 20-х років функціонували професійні, жіночі, культурно-просвітні товариства, що опікувалися питаннями соціалізації жінок, та жіночі ради, котрі залучали жінок до управління. Найчисельнішими товариствами були «Геть неписьменність», «Друг дитей». Їх створення відбувалося з ініціативи владних структур та під їх патронатом. Завдяки роботі товариств 5 мільйонів загальної кількості неписьменних по Україні жінок здобули початкову освіту¹³. Було запроваджено іменні стипендії. Так, отримання стипендії імені Н. Крупської дозволяло молодим жінкам здобувати вищу освіту нарівні із чоловіками. Відповідно до декрету від 26 червня 1918 р. «Про організацію роботи народної освіти» було введено єдину систему народної освіти... З 1921/22 до 1925/26 навчальних років питома вага прийнятих у ВНЗ робітників і селян виросла з 20 до 34%. Для порівняння:

у 1909 р. частка студентів із родин робітників становила 0,5%, селян – 1-2%¹⁴.

Відповідно до постанови ЦК ВКП(б) від 22 лютого 1929 р. в технічних ВНЗ і технікумах бронювалися місця для абітурієнтів жіночої статі переважно вихідців із бідняцько-батрацьких сімей (25% місць в хімічних, текстильних, сільськогосподарських ВНЗ; 6-10% в інших індустріальних ВНЗ і 25% в технікумах)¹⁵.

Заходи радянської влади в галузі освіти виявилися з часом досить результативними. (Відповідно до перепису населення 1959 р. кількість жінок, котра мала вищу освіту в Радянській Україні, становила 15 осіб на тисячу жінок, неповну вищу та середню – 268 осіб на тисячу жінок. Відповідні показники по РРФСР: 17 та 260; Грузинській республіці: 33 та 315; Латвійській: 20 та 344. Відносно низькими були показники лише по Таджикиській республіці: 8 та 186; Молдовській республіці: 9 та 169 осіб на тисячу жінок)¹⁶.

Більшовики надали жінці певні можливості для часткового звільнення від побутових проблем за рахунок часу, який діти проводили у дошкільних, шкільних закладах освіти, таборах відпочинку, гуртках творчості, через функціонування сітки їдалень, пралень тощо. Соціальна підтримка, пише Г.Журбелюк, «проводилась принаймні в межах такого мінімуму: власна освіта жінки, її робота і соціальні гарантії, охорона материнства і дитинства, навчання і оздоровлення дітей»¹⁷.

Проте аналіз програмних документів партійних з'їздів, з'їзду робітниць і селянок 1927 р., Загальносоюзної наради по «жіночій колективізації сільського господарства» 1931 р. засвідчують наростання бюрократизованості рішень, їх формалізацію. Радянська влада, виокремивши активну частину жіночого населення та просуваючи її «на гору», отримала прошарок жіночого населення, який повністю підтримував владу. Активістки, ударниці, комуністки, комсомолки очолювали жіночі відділи, спецкомісії по роботі з жінками, що відповідали за адаптацію жінок до нових реалій життя. В 30-ті роки поширення набув один із видів жіночого руху – «оволодіння чоловічими спеціальностями», серед активісток якого були трактористка П.Ангеліна, машиністка потягу З. Троїцька. В.Хетагурова заснувала рух «хетагуровки» – жінки обживали простори Далекого Сходу¹⁸. Проте суспільство досить негативно реагувало на жінок-активісток, особливо в сільській місцевості. До середини 1920-х років процес втягнення жінок в громадсько-політичне життя не набув масового характеру.

На селі жінки-активістки обіймали посади голів або заступників голів колгоспів, членів правління колгоспів, бригадирів, ланкових організаторів, завідуючих колгоспними тваринницькими фермами, трактористів тощо. Відповідно до постанови ЦК ВКП(б) від 17 жовтня 1930 р. при ком-

плектуванні контингенту шкіл колгоспної молоді, профшкіл 35-40% мали становити дівчата-колгоспниці та робітниці радгоспів¹⁹.

Жінки досягали найвищих щаблів республіканської влади, проте ці досягнення носили поодинокий характер. До прикладу, чи не найбільшого соціального статусу в Україні першої половини ХХ ст. досягла О.Іваненко. Вона обіймала посади начальника конструкторського відділу, головного конструктора та головного інженера Київського заводу електротехнічної апаратури (1934-1941 рр.), другого секретаря Київського обкому партії, секретаря ЦК Компартії України (1954-1965 рр.)²⁰. Проте серед 152 членів і кандидатів у члени Політбюро ЦК Компартії України за всю її історію існування жінок було не більше 2% від загальної кількості усіх членів. Говорячи сучасною термінологією, гендерна нерівність (як соціальна категорія) не дозволяла жінкам обіймати найвищі посади нарівні з чоловіками.

Як слушно зауважує В.Гайденко, «розвиток жіночого руху в СРСР контролювався і ініціювався «згори» (феномен П.Ангеліної, згодом В.Терешкової та ін.) і був частиною реалізації пропагандистських штампів про всезагальну рівність... Іншими словами «жіноче» існувало як ілюстративний матеріал і розглядалось як екзотичне. Таким чином, «жіноче» виступало не просто як «іншість», але як вторинне, як об'єкт патріархальних маніпуляцій»²¹.

Жінкам для реалізації професійних навичок, кар'єрного зростання практично повністю була залишена сфера освіти, особливо шкільна. Так, на кінець другої половини ХХ ст. в Радянському Союзі серед учителів із середньою освітою 82% становили жінки (*Прим. авт.*: переважно вони працювали у школах та дошкільних закладах), серед учителів із вищою освітою їх відсоток досягав 67 (*Прим. авт.* сфера діяльності – переважно технікуми й вузи). Жінки-лікарі становили 75%, наукові співробітники – 36%, інженери – 31%²².

Окремо варто зупинитися на різниці між матеріальним, психологічним, моральним станом жінки, котра мешкала у місті й селі. Колективізація, розкуркулення, хлібозаготівельні кампанії нівелювали позитивні результати політики більшовиків щодо сільського жіноцтва. Сільська жінка була беззахисною у правовому сенсі перед викликами нового колгоспного покриття.

Початок 30-х років характеризувався самовідданою боротьбою українського жіноцтва проти колективізації та розкуркулення. Так, у доповідній записці голови ДПУ УРСР В.Балицького генеральному секретарю С.Косіору про причини та хід селянських виступів у прикордонних округах України від 30 березня 1930 р. зазначалося: «... В 11 прикордонних округах з кінця лютого мали місце масові хвилювання, а то й збройні виступи селян... Масові хвилювання розпочиналися із виступів жі-

нок в 200-300 осіб, а іноді й більше, що збиралися біля сільрад із вимогою виходів з колгоспу, видачі зерна та усупільненого майна...»²³. Жінки відігравали активну роль у селянських заворушеннях – «волинках»²⁴. 8 березня 1930 р. жінки німецької колонії Дерманка на Шепетівщині оголосили виступ проти колективізації та рушили у бік кордонів²⁵.

Радянська влада намагалася соціалізувати жінку на селі переважно насильницькими методами, ламаючи звичний уклад життя її родини, включаючи до системи нових соціальних зв'язків і відносин, руйнуючи традиційні моральні устої. Найбільшого удару в 30-ті роки зазнала українська багатодітна родина. Особливо складно сприймало сільське доросле жіноче населення політику більшовиків щодо церкви.

Проведення «червоних» вводин, «похорон без попів», заборона хрещення дітей, відвідування церкви, переслідування за святкування релігійних свят, «антидзвоніві» кампанії відвертали сільських жінок від радянської.

Особливістю репресій кінця 20-х років була організація судилищ над представниками духовенства, створення атмосфери загального засудження населенням антирадянської лояльності церковників²⁶.

Нові радянські цінності сприймалися сільським населенням як ілюзорні, штучні, що не відповідають національній ментальності. Не можна не погодитися із О.Стасюк, яка зазначає: «Радянська система формувала «нову людину» шляхом заперечення накопичених століттями духовних цінностей народу як морального, так і виховного плану... Будь-яка поведінка, що виходила за межі дозволеного тоталітарною ідеологією, вважалася «пережитком минулого»²⁷.

Голодомор 1932-1933 рр. забрав мільйони людських життів, похитнув генофонд СРСР, особливо УРСР. Щоб частково покращити ситуацію, у 1936 р. було прийнято постанову ЦВК і РНК СРСР про заборону абортів. Указ від 8 липня 1944 р. ускладнив процедуру розлучень, заборонив устанавлювати батьківство (як у добровільному так і у судовому порядку). На думку Н. Бондаренко, «це призвело до грубих порушень прав людини, причому як жінок, так і чоловіків, сприяло вихованню їх безвідповідальності щодо народжених дітей, деформації правосвідомості та соціальної деформації особистості...»²⁸.

Успіхи у піднесенні народного господарства, освіти, культури, розвитку суспільно-політичної активності громадян, зокрема жіноцтва, перепліталися із жахливими сталінськими кампаніями: голодомором 1932-1933 рр., контролем «народної ініціативи», обмеженням демократії, грубими порушеннями законності. Як наслідок, на думку Б.Кравченка, «було встановлено тоталітарний режим, за якого держава та її репресивний апарат

зруйнували все те, що утворювало подобу громадянського суспільства»²⁹.

Вивчення означеної теми дозволяє зробити такі висновки. Радянська влада практично з моменту свого становлення, аби легітимізувати свій режим, була вимушена піти на укладання певного «суспільного договору з жінками», допустивши їх до республіканських, місцевих органів влади, зрівнявши їх декларативно у правах із чоловіками. Рівні права із чоловіком докорінно змінили уявлення про соціальну роль жінки, котра отримала можливості горизонтальної і вертикальної мобільності у суспільстві. Освіта стала доступною для усіх верств населення, але прерогатива належала вихідцям із робітничо-селянського середовища. Залучення жінок в освітньо-професійну діяльність відповідало гострій потребі підйому науково-технічного потенціалу суспільства. У 20 – 30-х роках влада провела цілу низку заходів, спрямованих на залучення жінок до суспільно-громадського життя. Законодавча база, що декларувала рівність, руйнувала патріархальні уявлення про жінку. Сім'я більше не вважалася першочерговою для жіночого успіху. Участь жінок у роботі громадських організацій повинна була зламати традиційну жіночу аполітичність. Жінки, однак, майже не мали доступу до відповідальних партійних та державних посад. Ситуація погіршилася на початку 30-х років. Припинили своє існування жіночі ради. Представництво жінок почали обмежувати переважно місцевими органами й посадами заступників. «Велика політика» залишалася прерогативою чоловіків. На селі радянська влада намагалася соціалізувати жінку переважно насильницькими методами, ламаючи звичний уклад життя її родини, включаючи до системи нових соціальних зв'язків і відносин, руйнуючи традиційні моральні устої.

¹ Гогохія Н. Жінка у радянському соціокультурному просторі 1930-х рр.: гендерний аспект української урбанізації // *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*. – Т.5 – Донецьк: Східний видавничий дім, 2004.: vesna.org.ua/txt/donvisn/t5.doc.

² Хрестоматія з історії держави і права України: У 2-х т.: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В. Д. Гончаренка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп.: Том 2. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – С. 142.

³ Історія педагогіки: навч. посібн. для пед. ін-т. Української РСР / М.С. Гриценко, Б.М. Митюров, М.О. Григор'єв та ін. – Київ: «Вища школа», 1973. – С. 313.

⁴ Коллонтай А.М. Социальные основы женского вопроса. – СПб, 1909. – 124 с.

⁵ Бондаренко Н.О. Розвиток прав жінок в УРСР: національні та міжнародні аспекти: автореф. дис. кандидата юридичних наук, спеціальність 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень»/ Національна юридична академія України імені Я. Мудрого. – Харків, 2004. – С. 4.

⁶ Історія педагогіки: навч. посібн. для пед. ін-т. Української РСР / М.С. Гриценко, Б.М. Митюров, М.О. Григор'єв та ін. – Київ: «Вища школа», 1973. – С. 364.

⁷ Большая Советская энциклопедия. – Москва: Издательство «Советская энциклопедия», 1972. – Т.9. – С. 176.

⁸ Українська Радянська енциклопедія. – Київ, 1979. – Том. 4. – С. 134.

⁹ Сталін Й. Промова на XIII з'їзді РКП(б) 24 травня 1924 року // *Повне зібрання творів*. – Київ: Українське видавництво політичної літератури, 1948. – Т.6. – С. 193.

¹⁰ Большая Советская энциклопедия. – Т.9. – С. 176.

¹¹ Хрестоматія з історії держави і права України: У 2-х т.: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В. Д. Гончаренка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп.: Том 2. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – С. 253.

¹² Сталін Й. Промова на I Всесоюзному з'їзді колгоспників-ударників 19 лютого 1933 року // *Повне зібрання творів*. – Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1951. – Т.13. – С. 250.

¹³ Державний архів Вінницької області. – Фонд П. 29. – Опис. 1. – Спр. 284. – Арк. 34; 2. Державний архів Хмельницької області. – Фонд П. – 458. – Опис.1. – Спр. 324. – Арк. 34.

¹⁴ Сорокина Н.Д. Образование как фактор социальной дифференциации и социальной мобильности в российском обществе // *Вестник Московского университета*. – Серия. 18, № 3, 1996. – С. 32.

¹⁵ Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст. Історичні нариси/ Д.В.Архієрейський, О.Г.Бажан, Т.В.Бикова та ін. Відповід. ред. В.А.Смолій. – К.: Наук. Думка, 2002. – С. 21.

¹⁶ Там само. – С. 22.

¹⁷ Журбелюк Г.В. Соціальні програми щодо жіноцтва Поділля (20-ті рр. XX ст.) // *Матеріали X-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції* / Ред. кол.: Винокур І.С., Баженов Л.В., Блажевич Ю.І. та ін. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 426.

¹⁸ Большая Советская энциклопедия. – Москва: Издательство «Советская энциклопедия», 1972. – Т.9. – С. 176.

¹⁹ Педагогічна енциклопедія. – Москва: В-во «Радянська енциклопедія», 1965. – С. 23.

²⁰ Лозицький В. Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918-1991). – Київ: Генеза, 2005. – С. 185.

²¹ Гайдено В. Поворот к феминистской эпистемологии: Постнекласика – феминизм – наука: Монографія. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – С. 18.

²² Педагогічна енциклопедія. – С. 22.

²³ Голод та голодомор на Поділлі 1920-1940 рр. Збірник документів та матеріалів / Обласна рідколегія науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» (голова І.Гамрецький, заступник голови В.Лациба, С.Нешик та ін. / Автори-упорядники: Р.Подкур, В.Васильєв, П.Кравченко, В.Лациба, І.Мельничук, В.Петренко. – С. 176.

²⁴ Державний архів Хмельницької області. – Фонд П. – 458. – Опис.1. – Спр. 324. – Арк. 2.

²⁵ Там само. – Арк. 161.

²⁶ Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст. Історичні нариси/ Д.В.Архієрейський, О.Г.Бажан, Т.В.Бикова та ін. Відповід. ред. В.А.Смолій. – К.: Наук. Думка, 2002. – С. 316.

²⁷ Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932-1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. – К.: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2008. – С. 115.

²⁸ Бондаренко Н.О. Розвиток прав жінок в УРСР: національні та міжнародні аспекти: автореф. дис. кандидата юридичних наук, спеціальність 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Національна юридична академія України імені Я. Мудрого. – Харків, 2004. – С. 14.

²⁹ Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. – Київ: Основи, 1997. – С. 149.

*Светлана Маркова
(Хмельницький)*

Женское провластное движение в украинском послереволюционном селе: цели и последствия внедрения (20-30-ые гг. ХХ в.)

Исследовано мероприятия большевистской партии по организации и постановке под партийный контроль женского послереволюционного крестьянского общественно-политического движения. Проанализированы идеологические принципы этого движения, определено цели и последствия внедрения. Обнаружены механизмы привлечения женщины к государственному строительству и процессам расширения социальной базы советской власти.

Ключевые слова: женское движение, власть, социализация женщины, гендер.

*Svetlana Markova
(Khmel'nyts'kyi)*

Women's Post-revolutionary Social and Political Movement, its Purposes and Consequences of Implementation (1920s and 1930s)

Investigated the actions of the Bolshevik Party in organizing and staging under the party's control of women's post-revolutionary socio-political movement. Analyzes the ideological basis of this movement. Identified mechanisms for involving women in nation building and to expand social basis of Soviet power. Analyzed the extent and consequences of this campaign in the 20-30 years of XX century.

Key words: women's movement, socialization of women, gender.

УДК: 94 (477.85)«19»

*Петро Брицький
(Чернівці)*

ПИТАННЯ ПРО БУКОВИНУ І БЕССАРАБІЮ В МІЖНАРОДНІЙ ПОЛІТИЦІ В 1939-1940 РОКАХ

У статті висвітлюється питання Буковини та Бессарабії в переговорах і таємних протоколах СРСР та Німеччини в 1939-1940 рр., а також в радянсько-румунських відносинах.

Ключові слова: Північна Буковина, Бессарабія, Румунія, СРСР, Німеччина, переговори, угоди, протоколи.

Зміни, які відбулися в країнах Східної Європи, в незалежних державах, що утворилися після розпаду СРСР, а також загострення міжнародних відносин в останні десятиліття привернули увагу до питання Буковини і Бессарабії у міжнародній політиці в 1939-1940 роках. Окремі кола Румунії та національні товариства висувують претензії на частину території України (окремі райони Бессарабії та Північну Буковину). У зв'язку з цим доцільно було б згадати часи, коли Карпато-Дністровські землі, в тому числі територія Буковини з Х-XI ст. входила до складу Київської Русі, а в XI-XII ст. – Галицького і Галицько-Волинського князівств. У середині XIII ст. ці землі захопили спочатку монголо-татари, а потім угорці. В середині XIV ст. Буковина увійшла до новоутвореної тоді Молдавської держави, а на початку XVI ст. підпала під владу – Османської імперії. Після російсько-турецької війни 1768-1774 рр. Буковина була приєднана до Австрії. Після російсько-турецької війни 1806-1812 рр. Бессарабія за Бухарестською мирною угодою відійшла до Росії, тобто за декілька десятиліть до утворення держави Румунії (1859 р.).

У листопаді 1918 р. територія Бессарабії та Північної Буковини (незважаючи на вимогу віча українського населення 3 листопада 1918 р. про приєднання повітів, населених українцями, до України) була окупована румунськими військами. Щоб втриматися тут, румунська влада часто вдавалася до терору. Це викликало опір українського населення, аж до збройних повстань (Хотинське – 1919 р., Татарбунарське – 1924 р.).

На жорстокість у ставленні до українського населення звертали увагу відомі діячі світової культури. «Тепер, – писав у вересні 1923 р. всесвітньо відомий американський письменник Ернест Хемінгуей, – Румунія повинна утримувати найбільшу в Європі постійну армію, щоб придушувати повстання своїх новоспечених румунів, які бажають одного – перестати бути румунами»¹. А інший, не менш відомий французький письменник Анрі Барбюс, котрий був присутній 1925 р. на суді над татарбунарськими повстанцями, під враженням побаченого написав книгу «Кати».

Рятуючись від терору і голоду, понад 500 тис. бессарабців – молдаван, українців, росіян, євреїв та ін. – емігрували в країни Західної Європи, за океан, втікали через Дністер до СРСР (правда, чимало з них потім відправили до Комі АРСР та інших місць заслання). У 1936 р. учасник «приєднання» Бессарабії до Румунії, колишній член «Сфатул церій» («Ради країни») Пантелеймон Халіппа заявив у румунському сенаті: «Бессарабія глибоко нещасна, невдоволена, ніким не зрозуміла, забита і принижена. Багато хто говорить: якби прийшли більшовики, досить з нас великої Румунії»².

СРСР ніколи не мирився з насильницьким відторгненням Бессарабії, про що уряд країни неод-